

УДК 339.9

Буник Ю. О.

аспірант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Bunyk Yu. O.

Student

Taras Shevchenko National University of Kiev

ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ КРИЗОВОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

GLOBAL TRENDS OF INTERNATIONAL LABOUR MIGRATION UNDER GEOPOLITICAL INSTABILITY

Анотація. У роботі виділено сучасні особливості розвитку процесів міжнародної трудової міграції у світі та в Україні в умовах геополітичної нестабільності. Досліджено зміни обсягів міграційних потоків як легальних, так і не легальних. Виділено сучасні напрями міграції та причини кризової міграції трудових ресурсів. Розроблено пропозиції щодо подолання кризової міграції у короткостроковому та довгостроковому періодах.

Ключові слова: кризова міграція, міжнародна економічна міграція населення, геополітична нестабільність.

Вступ та постановка проблеми. Критичне загострення геополітичних суперечностей, активізація локальних військових конфліктів, посилення економічних протистоянь стимулювали процеси міжнародної кризової міграції, яка перетворилася на невід'ємну складову міжнародних економічних відносин і стала одним із визначальних факторів світового економічного розвитку на початку XXI ст. Глобалізація світової економіки створює нові умови для посилення міграційних процесів і сприяє глибоким перетворенням у структурі міграційних зв'язків країн та регіонів світу. Однією з найбільш актуальних проблем, що потребує системного аналізу та невідкладного вирішення, є врегулювання міжнародних міграційних процесів у світі та в Україні в сучасних умовах геополітичної нестабільності, оскільки кризова міграція набуває загрозливих обсягів та приводить до економічних втрат країн, що приймають. У 2015 р. розпочалася міграційна криза в країнах Європи, що зумовлює регулювання та вирішення кризових міграційних процесів, оскільки кількість переселенців збільшилася більше, ніж у 3 рази – з 280 тис. до 920 тис. осіб.

Прояв геополітичної нестабільності в Україні зумовив кризову міграцію населення в 2014–2016 рр. Зважаючи на досить важку ситуацію, перед нашою державою постало складне завдання не тільки відновлення своїх кордонів, а й насамперед створення умов для уникнення нелегальної міграції населення, масового виїзду громадян за межі країни, і, як наслідок, недопущення демографічної кризи.

Регулювання міграційних процесів має стати невід'ємним складником національної стратегії розвитку та сприяти розв'язанню демографічних і економічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різних аспектів міжнародної трудової міграції присвятили свої наукові праці І. Гнибіденко, В. Куценко, Е. Лібанова, А. Гайдуцький, О. Малиновська, О. Осауленко, Т. Петрова, С. Пирожков, О. Позняк, І. Прибиткова, М. Романюк, М. Семикіна, О. Хомра, У. Ярова та інші. Проблема зовнішньої трудової міграції населення України зображена у працях зарубіжних дослідників, таких як С. Годінгс, М. Левін, Н. Попсон, Ж. Сернік, А. Счепанікова, К. Циммер. Нову проблему кризової міграції в умовах геополітичної нестабільності досліджують такі вчені, як: Дж. Макадам, Дж. Холмс, К. Ворнер, А. Олівер-Сміт та інші. Більшість учених вважають, що міграція позитивно впливає на суспільний розвиток країн – учасниць цього процесу. Для одних країн це джерело дешевої робочої сили, для інших – чинник зниження рівня безробіття, зростання доходів населення шляхом отримання грошових трансфертів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте залишаються недостатньо дослідженими питання механізму врегулювання кризових явищ міграції в умовах геополітичної нестабільності. З огляду на це, існує нагальна необхідність вивчення, узагальнення досвіду, формування пропозицій щодо вдосконалення економічних моделей мінімізації наслідків міграції та

створення відповідної законодавчої бази з питань міжнародної міграції населення в екстремальних умовах для приймаючих країн.

Метою статті є узагальнення сучасних особливостей кризової міграції у світі та надання практичних рекомендацій щодо її подолання.

Результати матеріалу. Масове переміщення населення з економічних та неекономічних причин за останнє десятиріччя, особливо в умовах геополітичної нестабільності, приводить як до позитивних, так і до негативних моментів соціально-економічної стабільності різних груп країн за рівнем розвитку. Геополітична нестабільність – це відсутність гарантування політичної влади над певною територією під впливом зміни географічних чинників на внутрішню й особливо зовнішню політику держав і націй. Міграції є ознакою постійного порушення й відновлення рівноваги в системі соціальних зв'язків, важливим чинником саморегулювання соціальної системи. За останні десятиліття процес міграції став чи не найдинамічнішим явищем у світовому суспільстві.

Основоположними чинниками міжнародної економічної міграції в умовах геополітичної нестабільності є:

- воєнні дії;
- економічні санкції;
- тероризм;
- політичні переслідування;
- боротьба за ресурси;
- техногенні катастрофи та природні катаклізми.

Такі країни, як Росія, Сирія, Іран і Лівії, дестабілізувалися під впливом важких торгових санкцій, повстанських заколотів та інфекційних захворювань в останні роки. Ісламська держава утвердилася в Іраку, де міжрелігійний конфлікт зберігається після виведення військ США. Крім того, зламана опозиція, корумповане керівництво, і боротьба за владу як і раніше ставить під загрозу можливість миру й примирення на Близькому Сході та в Північній Африці. Тому фактори, перелічені вище, кількісно й якісно впливають на міжнародну економічну міграцію, що проявляються в таких тенденціях:

- зростання нелегальної міграції (яскраво виражений трудовий характер);
  - зростання вимушеної міграції або екстремальної (найбільше з Африки, Сирії; через збільшення збройних конфліктів у світі, загострення міжнаціональних відносин; 80% біженців тікають в країни, що розвиваються; жінки та діти створюють додаткове економічне навантаження на країни, що приймають, і це вимагає грошових витрат);
  - збільшення демографічної значущості міжнародної міграції (в Росії міжнародна міграція відіграє важливу роль у демографічному розвитку країни; в розвинених країнах така сама тенденція);
  - глобалізація світових міграційних потоків (майже всі країни залучені; визначилися країни з переважанням імміграції та країни з переважанням еміграції);
  - якісні зміни в потоці міграції (збільшення кількості осіб з високим рівнем освіти, багато країн мають спеціальні програми, щоб людина залишалася там якомога довше; США, Франція, Канада, Швеція);
  - двостій характер міграційної політики (жорсткість і регламентація міграційної політики проти еміграції; водночас визначає складник міграційної політики; імміграція).
- Поняття «кризова міграція» краще за все розуміється як відповідь на складну комбінацію соціальних, політичних, економічних та екологічних факторів, які можуть бути викликані непередбачуваним явищем, але не бути причиною цього. Конкретні події або процеси повинні бути визнані лише одним з аспектів процесу кризової міграції,

яка бере свій початок у системній асиметрії, або волатильності, які роблять певні групи мігрантів більш уразливими для переміщення. Концептуально кризова міграція має на увазі гострий тиск на людину або групи, а не обов'язково вказує на присутність екстремальної або раптової події. Проблемою концептуалізації кризової міграції як відповіді індивіда або спільноти на зовнішні події є те, що вона може приховати вже існуючі недоліки, акцентуючи увагу на фізичному виникненню, а не на цілісному оціненні соціально-економічних умов (див. рис. 1) [1].

Рис. 1. Характерні особливості кризової міграції у 2008–2016 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [2]

Кількість міжнародних економічних мігрантів у всьому світі продовжує зростати швидкими темпами протягом останніх 15 р. Чисельність міжнародних мігрантів у світі становить 244 млн осіб у 2015 р., починаючи з 2000 р. зростання відбулося на 71 млн осіб (на 41%) [3]. Найбільша кількість іммігрантів проживає в Європі – 76 млн осіб, в Азії – 75 млн осіб, у Північній Америці – 54 млн осіб, в Африці – 21 млн осіб, у Латинській Америці – 9 млн осіб та в країнах Океанії – 8 млн осіб станом на 2015 р. Жінки становлять менше половини всіх міжнародних мігрантів. У період з 2000 до 2015 рр. кількість жінок у світовому обсязі міжнародних мігрантів дещо знизилася – з 49,1 до 48,2%. У 2015 р. кількість жінок серед усіх міжнародних мігрантів була найвищою в Європі (52,4%) і Північній Америці (51,2%). Це набагато нижче, ніж в Азії (42,0%) та в Африці (46,1%), де чоловіки-мігранти значно перевищують кількість жінок-мігрантів.

46,6% міжнародних мігрантів припадає на США, 12% – на Німеччину, 11,6% – на Російську Федерацію, 10,2% – на Саудівську Аравію, 8,5% – на Великобританію, 8,1% – на ОАЕ і 4,8% – на Україну [4]. Протягом 1990–2015 рр. лідерство зберігають США та РФ, що пояснюється, насамперед, великою кількістю населення, а різке збільшення міграційних процесів країн Близького Сходу зумовлений залученням цих країн до міжнародних економічних відносин та міжнародного розподілу праці.

У багатьох частинах світу економічна міграція відбувається, в першу чергу, між країнами, розташованими в межах одного регіону. У 2015 р. більшість міжнародних мігрантів, що живуть в Африці (87%), Азії (82%), Латинській Америці, Карибському басейні (66%) і Європі (53%), походять з іншої країни, розташованої у тому самому регіоні. Незважаючи на це, більшість міжнародних мігрантів, які проживають у Північній Америці (98%) і Океанії (87%), народилися в іншому регіоні, де вони на даний момент проживають. Індія має найбільшу діаспору у світі, далі йде Мексика й Російська Федерація. Майже половина всіх міжнародних мігрантів в усьому світі вихідці з Азії. У 2015 р. із 244 млн міжнародних мігрантів, 104 млн, або 43% від загальної кількості, народилися в Азії. Європа є батьківщиною другого за величиною числа міжнародних мігрантів (62 млн осіб, або 25%). Тобто, у період з 2000 до 2015 рр. кількість міжнародних мігрантів, які народилися в Азії, збільшилася вдвічі, на відміну від кількості мігрантів, народжених в Європі. Тому найбільша діаспора належить Індії чисельністю 16 млн осіб, російська діаспора налічує 11 млн осіб, а китайська – 10 (див. рис. 2).

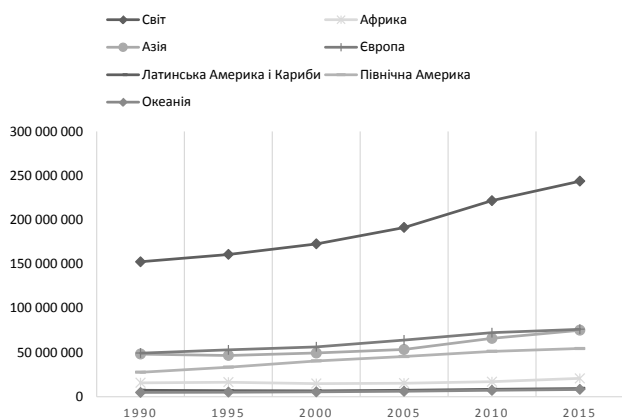

Рис. 2. Динаміка потоків міжнародної міграції за регіонами призначення

Джерело: побудовано автором на основі [5]

Водночас міжнародна міграція сприяє механічному зростанню населення, вона не може змінити тенденцію до старіння населення. Кількість міжнародних мігрантів зростає швидше, ніж населення у світі. У результаті, в 2015 р. частина мігрантів у загальній кількості населення становить 3,3% порівняно з 2,8% у 2000 р. [5]. Оскільки міжнародні мігранти, як правило, включають в себе велику кількість працездатного віку порівняно з загальною кількістю населення, позитивна чиста міграція може сприяти зниженню показників старіння населення. Проте міжнародна міграція не може змінити або зупинити в довгостроковій перспективі тенденцію до старіння населення.

До сучасних тенденцій кризової міжнародної міграції також можна віднести:

- зростання нелегальної міграції (яскраво виражений трудовий характер);
- зростання вимушеної міграції (найбільше з Африки; у зв'язку зі збільшенням збройних конфліктів у світі, загострення міжнаціональних відносин; 80% біженців тікають в країни, що розвиваються; жінки та діти створюють додаткову економічну навантаження на країни, що приймають, яка вимагає грошових витрат);
- збільшення демографічного значущості міжнародної міграції (в Росії міжнародна міграція відіграє про-

відну роль в демографічному розвитку країни; в розвинених країнах та ж сама тенденція);

- глобалізація світових міграційних потоків (майже всі країни залучені; визначилися країни з переважанням імміграції та країни з переважанням еміграції);

- двоїтий характер міграційної політики (жорсткість і регламентація міграційної політики проти еміграції; в той же час визначає складова міграційної політики; імміграція).

Процеси кризової міграції мають явно виражений характер в Україні в останні роки. До анексії Криму та спалаху конфлікту на сході України зовнішня трудова міграція українців показувала повільний спадний тренд. У 2015 р. стало помітно швидке збільшення масштабу міграції з України до країн Євросоюзу, в основному в Польщу. У розгляді тимчасової міграції спостерігається така динаміка: кількість заяв, що дають право на короточасну роботу в Польщі, перевищила 400 тисяч. Порівняно з минулим роком ця кількість зросла в 2 рази. У результаті тривалого збройного конфлікту в східній Україні близько 2 млн осіб були змушені покинути свої будинки. Це суттєво вплинуло на збільшення запитів про надання притулку, які українські громадяни подали в країнах Євросоюзу.

Дані за 2014 – першу половину 2015 рр. зображують зміну тенденції в динаміці та стратегії еміграції українських громадян. Еміграція в Польщу стає все більш поширеним способом боротьби з бідністю й нестабільністю в Україні.

Високий рівень зовнішньої міграції був характерний для українського суспільства після розпаду Радянського Союзу. Проте в 2008–2009 рр. динаміка еміграції з України знизилася. У 2005–2008 рр. за кордоном працювало 1,5 млн українців, а в 2010–2012 рр. – 1,2 млн. Зниження цього показника пов'язане, насамперед, з глобальною економічною кризою та зниженням попиту на українських робітників в країнах ЄС і Російської Федерації. Також змінилися міграційні стратегії українців: частка тимчасової міграції почала збільшуватися. Тимчасова трудова міграція дає змогу збільшити заробіток і зберегти тісні зв'язки з рідною країною [6].

Також ця тенденція була пов'язана зі зміною напрямів цільових міграції. Якщо в 2005–2008 рр. українці вибирали в основному Росію, Італію та Чехію, то в 2010–2012 рр. – Росію й Польщу. Ці країни характеризуються ліберальною міграційною політикою.

Анексія Криму в березні 2014 р. і спалах збройного конфлікту в частині Донецької та Луганської областей навесні 2014 р. змінили характер і динаміку внутрішньої міграцією українців. Згідно з оцінками ООН, конфлікт на сході України безпосередньо вплинув на 5 млн українців, а анексія Криму – на 2 млн українців. За даними Міністерства соціальної політики України, в середині вересня 2015 р. кількість внутрішньо переміщених осіб з Донецької та Луганської областей і Криму налічується понад 1,4 млн осіб. Спочатку біженці виїжджали до Західної України (в основному це були татари з Криму), але сьогодні більшість переміщень відбувається в межах Донецької та Луганської областей або в прикордонних регіонах сусідніх областей, у тому числі Харківської та Запорізької.

Що стосується зовнішньої міграції українців, то в 2014 р. у країнах ЄС було зареєстровано 14 тис. запитів на надання статусу біженця громадянами України. У Польщі ця кількість становила 2 318 заявок. Швидкість розгляду клопотань про надання притулку громадянам України є відносно низькою. У 2014 р. було розглянуто всього 21% таких заявок. Тому українці в майбутньому будуть менше використовувати цей шлях для еміграції в ЄС.

Важливим фактором еміграції українців є погіршення економічної ситуації в Україні та падіння реальних дохо-

дів населення. У минулому році Україна пережила економічний спад. У 2014 р. гривня втратила 70% своєї вартості, а інфляція досягла 50%. Все це сприяло зниженню реальних доходів українців. Згідно даних Світового банку, ВВП на душу населення в 2014. Становив 3 тис. дол. США, тоді як у 2013 р. цей показник сягнув 4 тис. дол. США. Крім того, за перші 4 місяці 2015 р. заробітна плата знизилася більше ніж на 20% порівняно з аналогічним періодом минулого року. У перерахунку на долари США середня щомісячна заробітна плата в Україні в квітні 2015 р. становила 130 дол. США. За цим показником Україна опинилася на останньому місці серед країн колишнього Радянського Союзу.

Згідно з статистичними даними, в 2014 р. спостеріглося невелике зростання кількості українців, які є легальними резидентами в Німеччині, Португалії та Італії. У Чехії кількість українців залишається практично незмінним.

Єдина країна Європейського Союзу, в якій спостерігається значне збільшення кількості мігрантів з України, – це Польща. Насамперед це пояснюється поліпшенням польської економіки, спрощенням доступу до ринку праці в сільському господарстві та сфері послуг. Згідно з польським законодавством, громадяни України, які бажають тимчасово працювати в Польщі, звільнені від необхідності отримувати дозвіл на роботу. Потрібно лише мати заяву майбутнього роботодавця. Ця процедура є безкоштовною та вимагає певної формальності. Інші фактори, які залучають українців до Польщі – мовна та культурна близькість, низька вартість поїздки. Таким чином, Польща стає головним напрямом трудової еміграції українців. Швидше за все, ця тенденція буде тривати протягом декількох років.

З огляду на перелічені процеси, розвинені держави впровадили політику імміграційного протекціонізму. З початком економічної кризи європейські країни почали вводити квоти, скорочувати кількість довготермінових віз, посилювати жорсткість умов в'їзду мігрантів, активніше порушувати питання повернення трудових мігрантів на батьківщину. Так, наприклад, у Чехії створено програму, відповідно до якої уряд готовий покрити транспортні витрати на зворотну дорогу й виплатити компенсацію у розмірі 500 євро кожному іноземному працівнику за умови його повернення на батьківщину. Також ведуться дискусії з приводу закриття шенгенської зони.

Отже, міжнародне регулювання міжнародної економічної міграції ускладнюється в умовах геополітичної нестабільності, й питання розробки відповідного механізму організації міграційних процесів, подолання негативних наслідків та адаптації мігрантів до нових умов проживання (соціальне забезпечення, мовна та культурна адаптація тощо) залишаються відкритими.

Висновки. Ключові елементи у визначенні факторів міграції вимагають від міжнародного співтовариства вкладення коштів для створення:

- продуктивних, стійких і якісних робочих місць;
- більш всеосяжної та ефективної системи соціального захисту;
- соціальної справедливості для всіх у країнах походження.

Що стосується зміни клімату, зміщення часто можна було б уникнути або принаймні пом'якшити шляхом прийняття відповідних заходів щодо зниження ризику лих. Вони дають важливі можливості для МОП та їх тристоронніх учасників створювати робочі місця в контексті кризової міграції.

Найближчим часом важливим є те, щоб міжнародне співтовариство визнало загальну глобальну відповідальність за розвиток колективних дій, особливо з метою сталого розвитку. Елементи ефективних підходів повинні включати в себе:

- створення продуктивнішої й гідної праці в країнах;
- можливість створення регулярніших та безпечніших каналів міграції, які відповідають потребам ринку праці й реального сприяння воз'єднанню сімей;
- забезпечення угоди зі зміни клімату рішення зайнятості, соціальної інтеграції та питання перехідного періоду;
- розміщення прав людини, в тому числі трудових прав.

Що стосується завдань на майбутнє, то необхідно прийняти відповідні рішення щодо впливу на ринки праці, треба залучити необхідну кількість учасників, у тому числі з Міністерства праці, профспілок і представників роботодавців. Це повинна бути сильніша й більш тісна співпраця між державами та регіонами, щоб вести оновлений діалог зі створення ефективних і надійних механізмів управління трудовою міграцією.

Список використаних джерел:

1. Oliver-Smith A. Theorizing Disasters: Nature, Power and Culture / S. Hoffmann, A. Oliver-Smith // Catastrophe and Culture: The Anthropology of Disaster. – Santa Fe; New Mexico: School of American Research Press, 2002. – P. 32.
2. Crisis migration [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ilo.org/global/topics/labour-migration/policy-areas/crisis/lang-en/index.htm>.
3. International migration [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALPROTECTION/EXTLTM/0,,contentMDK:20338384~menuPK:7366854~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:390615,00.html>.
4. International migrant stock [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimatesgraphs.shtml?3g3>.
5. Trends in international migration [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/migration-regions-infographics.pdf>.
6. Кризисная миграция украинцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakordon.biz/novosti/42-crisis-migration.html>.
7. McAdam J. The concept of crisis migration / J. McAdam [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fmreview.org/crisis/mcadam.html>.
8. Convention relating to the Status of Refugees and the 50th Anniversary of the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness: Statement by António Guterres at the Intergovernmental Meeting at Ministerial Level to Mark the 60th Anniversary of the 1951 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: unhcr.org/4ecd0cde9.html.
9. Warner K. Assessing Institutional and Governance Needs Related to Environmental Change and Human Migration / Koko Warner Study // Team on Climate-Induced Migration, German Marshall Fund of the United States. – June 2010. – P. 15.

Анотація. В роботі виділені сучасні особливості розвитку процесів міжнародної економічної міграції в світі та в Україні в умовах геополітичної нестабільності. Досліджені зміни об'ємів міграційних потоків як легальних, так і нелегальних. Виділено сучасні напрями міграції та причини кризової міграції трудових ресурсів. Розроблені пропозиції по подоланню явища кризової міграції в коротко- та довготривалих періодах.

Ключевые слова: кризовий міграція, міжнародна економічна міграція населення, геополітична нестабільність.

Summary. The paper studies present trends in international economic migration and reveals its peculiarities under modern geopolitical instability all over the world and in Ukraine. We analyzed data in dynamic regarding international migration flows, such as: volume of migration, direction of migration, gender and age distribution, largest diaspora, illegal migration and etc. The study highlights current trends and causes of labor migration crisis. We developed suggestions for overcoming crisis phenomenon of migration in the short and long run.

Key words: migration crisis, international economic migration, geopolitical instability.